

Felméri Lajos pedagógiai munkásságáról

A magyar neveléstörténet Felméri Lajost a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem első klasszikus értelemben vett pedagógia szakos egyetemi tanáráként tartja számon. Felméri neveléstörténeti jelentőségét azonban nemcsak elsősége határozza meg, hiszen a múlt század második felében (Sárospatakon és kiváltképpen Kolozsváron) gyümölcsöző elméleti, és kiemelkedő gyakorlati tevékenységet fejtett ki. E tevékenység azonban nem váltotta ki kellő mértékben sem a kortárs (mindenekelőtt kolozsvári és budapesti) szakmai-kutatói közösségnek, sem az utókornak a megérdemelt elismerését. Sajnos életéről, kolozsvári egyetemi tanári pályafutásáról, valamint eredeti pedagógiai koncepciójáról kevés értékelés született.¹

Felméri Lajos Székelyföldről indult tudós tanáregyénisége volt a kolozsvári tudományegyetemnek, cselekvő résztvevője a város és egész Erdély tudományos-életének a 19. század utolsó évtizedeiben. A székelyföldi szokásokra és hagyományokra, illetve székely eredetűre, és a székely ember sajátos jellemzőire gyakran hivatkozott munkáiban. Viszonylag szegény szülők gyermekeként Székelyudvarhelyen született 1840. szeptember 29-én. Szülei a nehéz életkörülmények ellenére gondos nevelésben részesítették. Elemi és gimnáziumi tanulmányait szülővárosának abban a református kollégiumában végezte, melyből a mai Benedek Elek Tanítóképző alakult ki. Iskolai pályafutása alatt mindvégig szorgalomról, jó magatartásról és kiváló tanulmányi eredményekről tett tanúbizonyságot. Ugyancsak Székelyudvarhelyen, a meglehetősen korán megmutatkozó s széles körű érdeklődése által motiváltan, két éven keresztül egy, az akkori erdélyi református kollégiumokban megszervezett kétéves filozófiai tanfolyamot is végez, miközben megélhetése biztosítására magánnevelőként is tevékenykedik gróf Haller József családjánál.

1862-63 között Sárospatakon, tartózkodik, ahova a nagy műveltségű Erdélyi János, a kiváló filozófus hírneve vonzotta. Erdélyi bölcséleti előadásai, filozófiai felfogása és egész tevékenysége nagy hatást gyakorolt a fokozott fogékonysággal megáldott fiatal Felméire. A filozófus is felfigyel az érdeklődő ifjúra, és hathatósan

---

¹ Egyetlen összefoglaló mű született róla: Ágoston György, *Felméri Lajos*. (Budapest: OPKM, 1993)

támogatja. Nevelőnek is beajánlja az akkori Borsod megyei alispánhoz (Szathmári Király Pálhoz), aki fiának oktatását-nevelését Felméire bízta. 1863-ban növendékével Pestre költözik, ahol a protestáns teológiai főiskolán filozófiát hallgat, a tudományegyetemen pedig a bölcsészeti kar előadásaira jár. Közben Erdélyi Jánossal levelezés útján tartja a kapcsolatot. Három évi tudományegyetemi és két évi teológiai tanfolyam után, 1866-ban Angliában és 1867 tavaszán Skóciában tesz tanulmányutat (Edinburgban közel fél évig irodalmi előadásokat hallgat, s beutazza a skót felföldet. Skóciai utazásáról értékes könyvet jelentet meg 1870-ben.² Érdeklődése még mindig többirányú, filozófiai és irodalmi előadásokat hallgat, figyeli a parlamentarizmus működését, múzeumokat és kiállításokat látogat, színházi előadásokon és hangversenyeken vész részt, meg akarja ismerni a legújabb természet-tudományos vívmányokat és a lendületesen fejlődő angol ipar teljesítményeit. 1867 nyarán már a jénai egyetemet látogatja, ahol filozófiai előadásokat hallgat, majd Franciaországba, Svájcba és Észak-Itáliába látogat. Ezek után ismét Németországba utazik, s a heidelbergi és tübingeni egyetemeken filozófiai és esztétikai előadásokat hallgat. Nyilvánvalónak tűnik, hogy ezeken a tanulmányutakon szerzett maradandó élmények, változatos ismeretek és gazdag intellektuális tapasztalatok döntő módon megalapozták, illetve kiteljesítették Felméri műveltségét, látókörét.

1868 őszén meghívják a sárospataki főiskolára, ahol Erdélyi János elhunytával megüresedik a bölcsészeti tanszék. Felméri a bölcsészeti tárgyakat (lélektan, logika, vallásbölcsélet, esztétika) adja elő. Kezdetben rendkívüli, majd egy évre rá már rendes tanári minőségben oktat. Később az előadott tárgyak sora a pedagógiával bővül. Minden jel arra utal, hogy sárospataki tartózkodása, illetőleg ottani oktatói tevékenysége alatt kezdett fokozottabban és célirányosabban érdeklődni a pedagógiai valóság jelenségei és a neveléstudomány elméleti területei iránt. 1869 nyarat Bécsben tölti, majd egy évre rá a főiskola költségén három hónapot tölt Rómában és Nápolyban.

Az 1872-és év sorsfordulatot jelent Felméri Lajos életében, hiszen az újonnan létesített kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem pedagógiai tanszékének élére kerül. Itteni pedagógiaprofesszori működése alatt, a kimagasló előadói tevékenységével párhuzamosan, az oktatásügy leglényegesebb kérdéseit fejtegető számos tanulmánya látott napvilágot, a kor jelentős, pedagógia témákkal is foglalkozó folyóirataiban (Erdélyi Múzeum, Nemzeti Nőnevelés, Természettudományos Közlöny stb.). Kolozsvári évei alatt alakul ki pedagógiai érdeklődésének iránya, amely alapvetően eltér a kortárs magyar neveléstudományi szemlélettől. Felméri ugyanis felhagy, sőt lendületesen szembeszáll a magyar pedagógia akkori, szinte kizárólagosan német orientációjával (Herbart és a Herbart-követők irányultságával). Úgy vélte, hibázik az, aki idegen sablonok szerint akarja nevelni a magyar gyermekeket. Azt lehet mondani, hogy a magyar pedagógia történetében

² Felméri Lajos, *Úti levelek Skóciából* (Pest: Aigner, 1879.)

Felméri az, aki elsőként lépi túl és emeli fel szavát a herbartizmus egyeduralma ellen a pedagógiai gyakorlat síkján. Mivel Felméri pedagógiai nézetei gyökereken eltértek a hivatalosnak elfogadott, mindenekelőtt a pesti egyetem tanárai által képviselt, a német szerzők munkái által megszabott irányba haladó neveléstudományi szemléletmódtól, a kortársak Felmérit igyekeztek háttérbe szorítani. Ez abban is megmutatkozott, hogy írásaira alig reagáltak. Ma azonban már tudjuk, hogy Felméri egyes pedagógiai nézetei (pl. az öröklött diszpozíciók nevelés általi fejlesztésére, a testi nevelés jelentőségére, a művelt személyiség alakítására vagy a gyermektanulmányozáson alapuló neveléstudományra vonatkozó gondolatai), igencsak időállóknak bizonyultak. Arra lehet következtetni, hogy a magyar neveléstudománynak egy nagyon sajátos és új irányát szabta meg, mivel annak alapját a magyar nép nemzeti sajátosságaiban vélte megtalálni.

Az 1879-80-as tanévben a vallás- és közoktatási miniszter megbízásából Felméri megint Angliába utazik, ahol a közoktatási rendszer szerkezeti felépítését és működésének feltételeit tanulmányozza. E tanulmányúton szerzett gazdag tapasztalatait egy nagyszabású, kétkötetes műben foglalja össze, „Az iskolázás jelene Angolországban” címen.³ E munka voltaképpen egy részletes és rendszeres jelentés formájában közreadott helyzetanalízis. A szerző abból indul ki, hogy a nagy nemzetek élete mindig „tanúságos”, és hogy a nemzet fennmaradásnak elsődrendű biztosítéka a műveltség. Az első kötet XVII fejezetből áll, melyekben kifinomult elemző érzékkel áttekinti az angol népiskola jellemzőit, a népiskolai törvény úttörőinek munkásságát, a londoni és a birminghemi iskolaszékeket, a tanítás tárgyait, módszereit, tankönyveit, taneszközeit, a fiúk és lányok számára szervezett szeretetházakat, az „irgalmas” intézetek munkáját, a tanítónevelőket, az iskolafelügyeletet stb. Az első kötet végén következtetéseket találunk, melyekben Felméri többek között olyan gondolatokat fogalmaz meg, mint például: a népiskolából el kell távolítani mindazokat a tárgyakat, melyek túlterhelést okoznak a tanulóknak, mert „nagy nyomorúság a tárgyak encyklopaediája”,⁴ a „tanfelügyelő ne adminisztrátor, hanem iskolavizsgáló legyen”.⁵

A második kötet Felméri a „bennlakó” és a „bejáró” középiskolákról (Eton, Westminster, Charterhouse stb., illetve City of London School, King Edward's School, St. Paul's School stb.), e középiskolák belső életéről és eredményességéről, a leány-középiskolákról és -kollégiumokról, valamint a természettudományi és művészeti szakoktatásról ír. Mindkét részt pontokba szedett következtetésekkel zárja. E következtetések között figyelemre méltó például az, melyben a pszichológia, a logika és az etika tanulmányozásának bevezetését javasolja a felső-

³ Felméri Lajos, *Az iskolázás jelene Angolországban* I–II. (Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1881)

⁴ Felméri Lajos, *Az iskolázás jelene Angolországban* I. (Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1881), 259.

⁵ *Ibid* 260.

oktatásba, mert „felsőoktatásunk nevezetes fogyatkozása, hogy az előtérbe jutott szakmák nagymértékben kiszorították belőle a philos. elemeket”⁶ Pedig eme stúdiumokra Felméri szerint orvosnak, jogásznak, természettudósnak és minden szakembernek nagy szüksége van.

Nyilvánvalónak tűnik, hogy e munkájában Felméri azért teszi mélyreható elemzés tárgyává az angol közoktatási rendszert (amit egyébként példaértékűnek, illetve modelljellegűnek tartott), annak minden szerkezeti vetületében, valamint funkcionális aspektusaiban, és azért veti össze a korabeli magyar iskolaüggyel, hogy ekképp megalapozott következtetéseket és egészen újszerű, a szinte kizárólagosan oktató herbarti iskolával szemben álló iskolarendszert és oktatáselméletet fogalmazhasson meg. E kiváló alkotásáért Felméri akadémiai kitüntetésben részesült, azonban bátor és megalapozott pedagógiai elképzeléseit az akkori politikai, szociális, gazdasági és tudományos viszonyok között nem tudta gyakorlatba átültetve gyümölcsöztetni.

Felméri Lajos általános elméleti érdeklődése többek között, kiterjedt a tág értelemben vett nevelés és a társadalom viszonyára, a népiskolai és középiskolai oktatásra, a tanárképzés megszervezésére, a nemzeti nevelés kérdéskörére, az egyetemszervezés problémájára, a családi és nőnevelés szervezeti és tartalmi kérdéseire, az alapvető nevelési feladatok problematikájára stb. A korabeli iskolarendszer leglényegesebb strukturális és funkcionális aspektusaival kapcsolatosan, elemzése során tárgyilagosan mutatott rá a lényeges hiányosságokra, élésen bírálta az iskoláztatásban felmerülő fogyatékoságokat. Ugyanakkor tudományos érvekkel igazolt, angol és francia szerzők által alkotott modellekkel alátámasztott, stratégiaértékű jobbító javaslatokat is megfogalmazott.

A kolozsvári tudományegyetemen a tanárképzés területén tevékenykedett. Pedagógiai előadásaiban arra törekedett, hogy a tanárjelöltek szaktudományos felkészültsége mellé elmélyült pszichológiai, logikai, filozófiai és etikai vetületekkel átszőtt, az oktatási tevékenységet alátámasztó neveléstudományi műveltséget alapozzon meg. Ennek érdekében neveléstörténetet (négy féléven át heti 3-4 órában), neveléselméletet, oktatáselméletet, gimnáziumi pedagógiát, pedagógiai pszichológiát és etikát adott elő. E tantárgyak is szemléltetik, hogy milyen sokdimenziós pszichológiai és pedagógiai tudást kívánt nyújtani a tanárjelölteknek. A pedagógusi hivatás hatékony gyakorlására való felkészítés érdekében Felméri javaslatának alapján megszerzik az úgynevezett gyakorlóév vagy próbaév rendszerét is, pontosan meghatározva annak alapvető feladatait.

Tudománytörténeti vonatkozásban Felméri Lajos legjelentősebb alkotása „A neveléstudomány kézikönyve” című munkája.⁷ A kolozsvári könyvkiadóknál,

---

⁶ Felméri Lajos, *Az iskolázás jelene Angolországban* II. (Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1881), 381.

⁷ Felméri Lajos, *A neveléstudomány kézikönyve* (Kolozsvár: Ajtai K. Albert, 1890.)

a XIX. század utolsó évtizedeiben megjelent neveléstudományi munkák között Felméri kézikönyve az első olyan, amely rendszeresen, pszichológiai tudatossággal, logikai, teológiai és filozófiai megalapozottsággal, valamint történeti beágyazottsággal fejt ki a neveléstudomány köréhez tartozó legfontosabb kérdéseket. Azokban az időkben ritkaságszámba ment az olyan eset is, amikor egy tudományos könyvet első kiadásának évében másodszorra is kinyomtatnak. Ez azonban megtörtént Felméri kézikönyvével, hiszen annak második, javított kiadása is napvilágot látott ugyanabban az évben.⁸

A neveléstudomány kézikönyve voltaképpen egy klasszikusnak tekinthető neveléstan, mert hiszen Felméri nem annyira az iskolai tanítási-tanulási tevékenység konkrét és specifikus kérdéseivel foglalkozik, mint inkább az általános, tág értelemben vett nevelési folyamat lényeges vetületeinek tudományos értelmezésével, valamint összefüggések, elvek és törvényszerűségek feltárására törekvő elemzésével. Kézikönyvének előszavában egyértelműen leszögezi, hogy „a szoros értelemben vett tanítás kérdéseit e műben mellőztem, mert azokat, a maguk szerves összefüggésében, ha élek, önálló kötetben szándékozom közrebocsátani”.⁹

Az első szakaszban (A nevelés általános kérdései) elemzés tárgyává veszi a nevelés és az ember, valamint az ember erkölcsi természetének kapcsolatát, tisztázza a nevelés és a neveléstudomány viszonyát, vizsgálja a nevelés és a család, a nevelés és a lelki öröklés problémáját, pontosítja a nevelés helyét a társadalomban, definiálja a nemzeti nevelés lényegét, felvázol néhány fontos irányzatot a nevelésben, végül leírja a nevelés célját és területeit. Felméri abból indul ki, hogy az ember lényege, legfontosabb ismérve szociális (társas, társadalmi) jellegében rejlik, s a nevelés a társadalmi beilleszkedést hivatott minél sikeresebben elősegíteni. Meggyőződése, hogy az ember csakis a nevelés révén válik képessé a szociális viszonyokhoz való alkalmazkodásra, s mindenfajta szociális követelmény teljesítésére, mert az ember nem készen kialakult tehetségekkel, készségekkel vagy képességekkel születik e világra, hanem csak azok csiráival, melyek csakis a nevelési folyamatban bontakoznak ki. „Az öröklött hajlamok vagy tehetségcsírák az a tőke, mellyel a nevelőnek okvetlenül számot kell vetnie”.¹⁰ Felméri egyértelmű következtetésre jut, és pedigrig: „Az ember tehát társaságban, társaságra

---

⁸ A kézikönyv szerkezeti felépítése négy szakaszt (Első szakasz: A nevelés általános kérdései – 10 fejezet; Második szakasz: A testi nevelés – 11 fejezet; Harmadik szakasz: Értelmi nevelés – 10 fejezet; Negyedik szakasz: Erkölcsi nevelés – 10 fejezet) és negyvenegy fejezetet foglal magában. A negyedik szakasz erkölcsi nevelésre vonatkozó tíz fejezete két rész (A. A szív nevelése és B. Az akarat nevelése) mentén bontakozik ki. A XII. fejezet 3, a XXIX. 6, a XXX. pedig 5 alfejezetet tartalmaz. Talán érdemes azt is megemlíteni, hogy a kézikönyv második kiadásában található irodalomjegyzék 222 címe hogyan oszlik meg a nyelvterületek szempontjából, mert az egyértelműen tükrözi Felméri egészen új stílusú orientációját a nemzetközi irodalomban. Így tehát a hivatkozott munkák közül 108 angol, 83 francia (csupán), 17 német, 8 olasz, 5 magyar és egy latin nyelvű.

⁹ Ibid VII.

¹⁰ Ibid 64.

születik. Neki a társaság bölcső és sír, hol élnie-hálnia kell”.¹¹ Ebből következik, hogy az ember csak emberi társaságban illetve társadalomban fejlődhet, de a „társaságban is csak nevelés által válik az ember emberré”. A nevelés ezek szerint az emberré válás megkerülhetetlen feltétele, az emberre alapvetően jellemző értékek és tulajdonságok kialakulási folyamatát döntő módon meghatározó kulcstényezője. Amennyiben „az embert a gondolkodás és a beszéd teszi személyiséggé”,¹² s e két fontos tulajdonságot csakis a nevelés révén lehet kialakítani, a nevelés végső soron az emberi személyiség kialakításának alapvető tényezőjét képezi. Frappánsan vonja le a következtetést: „A társulás és a nevelés az emberré levés törvénye”¹³ Felméri úgyszintén értékes, és ma is helytálló gondolata az is, mely szerint a tanulás, mint alapvető gyermeki tevékenység, a tehetségcsírák képességekkel való kifejlesztésének elengedhetetlen feltétele.

Ugyancsak az első szakaszban párhuzamot von az utilitarisztikus és a liberális nevelési irányzatok között, kidomborítva az első buktatóit, valamint a második előnyeit. Azt írja, hogy „az utilitarizmus zsírba dolgozik, a liberális nevelés izomrendszerre: amaz mutató, de erőtlen, emez nem olyan formás, de munkabíró”.¹⁴ Ami az utilitarisztikus nevelés gyenge pontjait illeti, Felméri többek között arra hivatkozik, hogy ez az irányzat „ki akarja itatni az ismeretengert, holott az azon való biztos evezésre, a zátonyok és partjai felől való tájékozódásra kellene a növendékeket segíteni”,¹⁵ hogy az egyént a társadalomból kiszakítva kezeli, hogy az ember értékét az emberi vonások helyett az ismeretösszegbe helyezi, „sőt azzal mérí”, hogy szem elől téveszti azt, hogy „az élet célja főképp a cselekvés és nem a tudás”.¹⁶ Az így bírált utilitarista neveléssel szembeállítja a liberalizmust, mely a pusztá tanultság, illetve tényszerű (lexikális) tudás helyére a valódi, funkcionális műveltséget teszi. Találóan állapítja meg, hogy a liberális típusú nevelés alapvető törekvése „nem az igazság közlése, hanem az egyén nevelése, az elme alakítása és finomítása”.¹⁷

A nevelés alapvető célkitűzését az ember művelt személyiséggé történő kifejlesztésében állapítja meg. A növendéket olyan szokásokkal, készségekkel és képességekkel kell felkészíteni, melyek segítségével alkalmas lesz az önálló és cselekvő életvitelre, társadalmi tevékenységek gyakorlására, szabadságának a társadalmi igényeknek megfelelő, ésszerű felhasználására. A nevelés célja Felméri szerint az, hogy az egyént magára és másokra nézve, amennyire csak lehet, a boldogság eszközévé tegye. E célmeghatározás egyrészt azért figyelemre méltó,

---

¹¹ Ibid 4.

¹² Ibid 13.

¹³ Ibid 33.

¹⁴ Ibid 105.

¹⁵ Ibid 105.

¹⁶ Ibid 109.

¹⁷ Ibid 111.

mert a boldogságot (a szociális jóllétet és boldogulást) nevelési célként kezeli, másrészt pedig azért is, mert benne az egyéni és a szociális dimenzió egységesen és integráltan jelentkezik.

Felméri e könyvében részletesen foglalkozik a nevelési feladatok kérdéskörével is. A nevelési feladatok felosztásának vonatkozásában ugyan nem tudja kora szemléletmódját meghaladni (mivelhogy ő is a nevelés Locke-féle háromoldalú – értelmi, erkölcsi és testi – feladatával operál), azonban a feladatok tartalmának és lényeges ismérveinek vonatkozásában, illetve azok kölcsönhatásainak tekintetében újszerű, a fejlődéslélektan és a természettudomány legújabb eredményeit is figyelembe vevő megközelítéseket alkalmaz.

A testi nevelés kérdését meglehetősen részletesen, annak kiemelkedő jelentőséget tulajdonítva, a nevelés szerves részének tekintve, az értelmi és erkölcsi neveléssel, valamint a személyiség más vetületeivel szoros összefüggésben tárgyalja. Felméri abból indul ki, hogy az ember testből és lélekből áll, tehát a nevelés során mindkét aspektusra nagy gondot kell fordítani. Roppant széles körű műveltsége alapján, anatómiai, élettani, higiéniai és természettudományos ismeretek birtokában, orvosi szempontokat is érvényesítve foglalkozik a növekedés, a testi fejlődés, az antropometriai mutatók, a testápolás, a táplálkozás, az egészség, a pihenés és az alvás, nem utolsósorban a társas és testgyakorló játékok, valamint az atlétikai gyakorlatok kérdésével. A testi nevelés problematikáját „A test erkölcsi tisztasága” című fejezettel zárja.

Az értelmi nevelés átfogó és komplex kérdését Felméri Lajos széles körű pszichológiai ismereteinek és újszerű pedagógiai megfontolásainak alapján tárgyalja. Felvázolja azokat az elveket, melyek a sikeres értelmi nevelés feltételeit tesztelik meg (1. Legyen tekintettel a tehetségek kifejlésére, 2. Tartsa tiszteltben a gyermek egyéniségét, 3. Egyszerre csak keveset tanítson – hiszen mint azt már Plutarkhosz is megmondotta, „a szellem tűzhely, melyet melegíteni kell, nem pedig edény, hogy a tudomány folyadékával megtöltsük”,¹⁸ 4. Engedjen időt a növendékeknek a tanultak feldolgozására). Anélkül, hogy tagadná vagy lebecsülné az ismeretek szerepét, élésen bírálja a növendékek enciklopédikus ismeretekkel való túlterhelését, s az elme kifinomítását, hajlékonyságát, rugalmasságának, erejének és élességének fejlesztését hozza előtérbe. E feladat megoldása abból a szempontból fontos, hogy a tanuló ily módon képessé válik a megtanult „anyagot feldolgozni, és azt a maga felfogásának megfelelő új alakba önteni”.¹⁹ Az értelmi neveléssel kapcsolatban pszichológia kérdésekre is kitér. Részletesen bemutatja az érzékek, a figyelem, az emlékezet, a képzelet és a gondolkodás általános és lélektanát, és azok egymással szorosan összefüggő fejlesztésének-nevelésének gyakorlati lehetőségeit. Jóllehet, elmélyülten és hosszasan tárgyalja az összes

---

¹⁸ Ibid 257.

¹⁹ Ibid 259.

intellektuális működést, mégis a gondolkodás nevelésére vonatkozó kérdésnek szenteli a legnagyobb teret. Az elvont gondolkodás fejlesztésére vonatkozóan Felméri áttekinti az alkalmazható eljárások, módszerek és technikák, valamint feltételek egész sorát: tapasztalásbiztosítás, megfigyelés, szókincsbővítés, alapműveletek gyakoroltatása, azaz „természetes és szabad értelemgyakorlatok” stb. Felméri azt írja, hogy nem annyira a „dogmatikus közlés” a fontos, mint inkább az „értelmi erők gyakorlása”, nem az ismeretek passzív befogadása a lényeges, hanem a kutatás és felfedezés útján történő tanulás. „Az okos nevelő a gyermek kérdéseire kérdésekkel felel, elméjének új problémákat tűz ki, egyszerre megfigyelésre sarkallja, mégpedig mindig ismeretes tények alapján”.²⁰ Megcsillannak itt a felfedezettő oktatás stratégiájának elemei, felszínre kerül az értelmi erőfeszítések kifejtésének szükségessége, megfogalmazódik az önálló gondolkodást aktiváló pedagógiai eljárás. Aktualitása alapján az az elgondolása is figyelemre méltó, mely szerint a gyermek már születésének pillanatában rendelkezik az értelmi működések kialakulásának diszpozícióival (genetikailag kódolt örökletes hajlamaival és adottságaival mondanánk ma), s így azokat „nem kell megteremteni, hanem csak a meglévő alpból kifejtetni”, vagyis a nevelés által vezérelt tevékenységek és gyakorlatok révén kiművelni. Az egész folyamat eredményességét Felméri szerint a kíváncsiság és az érdeklődés, mint az értelmi erők mozgatói és indítékai, határozzák meg, melyek felkeltése, illetve kialakítása és fenntartása a nevelés egyik igen fontos feladatát képezi. Ugyanakkor az értelmi nevelés végső célját abban állapítja meg, hogy az az elmét rugalmassá tegye, az ifjú kíváncsisági körét kibővítsé, s olyan szellemmel töltse el, „mely nemcsak erkölcsi értéküket emeli, hanem a nemzeti erőitökét is gazdagítja”.²¹

Ugyancsak az értelmi nevelésről szóló részben fejti ki Felméri a tantervekkel, illetőleg a megtanításra szánt, egyrészt „irodalom-történettudományi”, másrészt „mathésis-természettudományi” tananyagokkal kapcsolatos nézeteit is, megállapítva a két tantárgycsoport egymáshoz való tagozatonkénti arányát (3-3 egység elemi szinten, 4-4 az alsó tagozatban, 5-3 a középső tagozatban és 6-2 a felső tagozatban).

Az értelmi nevelésről szóló részt az olvasás kérdésének szánt fejezettel zárja, „Az olvasmányok” cím alatt. Itt részletesen kifejti álláspontját, az olvasás és a különböző olvasmányok (mesék, nemzeti irodalmi alkotások, útleírások, életrajzok stb.) pedagógiai értékéről, azok nevelő hatásáról.

Az erkölcsi nevelésnek két síkját különbözteti meg, és pedig a szív és az akarat nevelését. Abból a megállapításból indul ki, hogy az ember nemcsak értelemről áll, „mely ismerni óhajt, hanem szívből is, mely érez, s az emberekhez szeretet-

---

²⁰ Ibid 403.

²¹ Ibid 259.

tel vonzódik”.²² Meggyőződése, hogy az érzelmeket szakszerűen nevelni kell, s az olyan megnyilvánulások, mint például a félelem, irigység, féltékenység, rokonszenv stb. gondozásra-ápolásra szorulnak. A negyedik szakasz fejezeteiben meghatározza az érzelmeik lényeges pszichológiai ismérveit, tárgyalja az erkölcsi nevelés kérdéskörét. Az erkölcsi nevelés terén számos normát szab meg: „A nevelő ne a múlt hibáit rója meg, hanem a jövő ítéletét irányozza”, „Engedjük a gyermeknek, hogy tegyen szert saját tapasztalatokra”.²³ Az erkölcsi nevelésről szóló részt két normatív jellegű kijelentéssel zárja: „Sohase maradjon az ifjú szív tápszer nélkül” és „A szív legjobb gyakorló eszköze a példa”.²⁴

Kiemelt jelentőséget tulajdonítva tárgyalja az esztétikai érzelmeik nevelését, s meghatározza a dal, a zene, a rajz, a költészet és a művészet szerepét e téren. Részletességgel vizsgálja a vallásos érzetek (érzelmeik) nevelésének pedagógiai szempontjait. Ugyanakkor fokozott figyelmet szentel az akarat, a tekintély, az engedelmeskedés, a fegyelem, a jutalmazás és a büntetés, valamint a motívumok kérdésének. A jellem problémájának kapcsán kijelenti, hogy „a nevelés eddig taglalt egész folyamata alapvető munka volt, hogy ráépülhessen az egyéniség legjava: a jellem”.²⁵

A kézikönyv zárófejezete „A lélek egészségtana” címet viseli. Ebben a részben Felméri vizsgálat alá veszi a testi, értelmi és erkölcsi nevelés „egymással érintkező pontjait”, ismételten rávilágít kifejtett koncepciójának leglényegesebb elemeire illetve tételeire. Megállapítja, hogy a korabeli magyar oktatási rendszerben, az utilitarisztikus orientációból kifolyólag, „teljességgel nincs összhang”. Bírálja az egyoldalú intellektualizmust, az oktatáscentrikusság okozta tananyagbeli túlterheltséget, az oktatásra korlátozódó iskolai élet monotóniáját.

A nevelés elméletét induktív tudománynak ítéli meg (ellentétben az etikai és pszichológiai tételekből deduktív módon kimunkált német pedagógiai koncepciókkal), tehát kiindulópontja a társadalom mellett, főképp a gyermek természete (életkori és egyéni pszichológiai sajátosságai), testi és lelki fejlettségének milyensége kell legyen. A pedagógia tudomány jellege nagymértékben éppen a gyermek tudományos szempontok alapján történő (pszichológiai) megfigyelésére vezethető vissza. Az általános nevelési tevékenységek a gyermekek megfigyelése és tanulmányozása során felszínre került adatok függvényében történő (differenciált vagy individualizált) lezajlása, mindenképpen figyelemre méltó, ma is érvényes pedagógiai felismerés.

Felméri elutasítja kora oly széles körben elterjedt hasznosságelvű nevelési irányzatát, az egyoldalú intellektualista pedagógiára épülő nevelési gyakorlatot, és a liberális nevelés mellett dönt, mert úgy látja, hogy csakis a liberális nevelés

---

²² Ibid 523.

²³ Ibid 563.

²⁴ Ibid 617.

²⁵ Ibid 651.

révén nyerhet a növendék igazi műveltséget, „szellemi rugalmasságot” és „elméleti erőteljességet”. Az utilitarisztikus nevelés, az egyoldalú intellektualizmus nézete szerint csak meddő ismerethalmazt eredményez. Ma is megszívlelendő az a gondolata, hogy a nevelés hatékonyságát nem a tantárgyak sokaságával lehet fokozni, hiszen a túlterheltség mindig aláássa az iskolai munka eredményességét, különösen, ami a növendékek szellemi fejlődését illeti.

Próbálja meggátolni, hogy az utilitarista megalapozottságú, szinte kizárólagosan az oktatásra (információ átnyújtásra) korlátozódó nevelés következtében az iskola a „gyár” színvonalára süllyedjen. Tehát a tanulók elméjébe (akár egy fazékba) mindenféle ismereteket tölcseréző dominánsan hasznosságelvű és ismeretközpontú nevelés helyett Felméri a gondolkodást, érzelmet, intelligenciát, akaratot csiszoló nevelést részesíti előnyben. Felfogása szerint a nevelésben a legfőbb szerep a szívé, azaz a pszichikum mélyebb szabályozó és motiváló rétegeit alkotó érzelmek, törekvések, vágyak, átélések, szenvedélyek világáé. Ez a világ dinamizálja az értelmi működésekét és nem fordítva. Meggyőződése szerint az igazi polgári demokrácia éppen az emberek egyéniségekké, szabad, önálló és elidegeníthetetlen személyiségekké való kiművelése révén építhető ki.

Felméri munkásságában figyelemre méltó az a tény is, hogy a pedagógiai valóság változatos jelenségeit legtöbbször történeti fejlődésük folyamatában vizsgálja.

Visszaemlékezésekből tudjuk, hogy Felméri kiváló előadó és lelkiismeretes tanár volt. Felméri Lajos alkotó erejének teljében, a kolozsvári tudományegyetem (az 1894–1895-ös tanévére) Rector Magnificusnak való megválasztása után 1894. május 22-én hunyt el. A Házsongárdi temetőbe helyezték örök nyugalomra. Korai halála számos elképzelésének és megtervezett művének megvalósítását hiúsította meg. Megállapíthatjuk, hogy Felméri Lajos az erdélyi, illetve az egyetemes magyar pedagógia kimagasló alakja volt.

FODOR LÁSZLÓ